

PODSTAWOWE ZASADY MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO (MPH)

Ryc. 1. Czerwony Krzyż, Czerwony Półksiężyc, Czerwony Kryształ. Znaki organizacji niosących pomoc humanitarną podczas konfliktów zbrojnych.

ppłk rez. dr Zbigniew Falkowski

Agresja Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej na Ukrainę, suwerenne państwo graniczące z Polską, uzmysłowiła naszym obywatelom, że wojna to zło, które niesie śmierć ludzi, masowe i bezsensowne zniszczenia, ucieczkę ludności cywilnej z rejonów walk i niejednokrotnie brutalność w stosowaniu środków walki. Najczarniejszą kartą w trwającym konflikcie są zbrodnie wojenne dokonywane przez żołnierzy rosyjskich zarówno na personelu wojskowym Ukrainy, jak i na osobach cywilnych. W codziennych relacjach telewizyjnych, Internecie oraz innych mediach zaczęły pojawiać się informacje dotyczące prawa wojennego, a w zasadzie przykłady jego łamania przez stronę rosyjską.

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE – DEFINICJA I ZAKRES REGULACJI

W literaturze oraz w powszechnym użyciu stosowane jest nazewnictwo: „międzynarodowe prawo humanitarne” (MPH), „prawo wojenne”, „prawo konfliktów zbrojnych”. Wszystkie te terminy zawierają te same składowe, co zaprezentowana poniżej definicja MPH. Wszystkie te określenia są pojęciami równoznacznymi. Członkowie sił zbrojnych posługują się zazwyczaj terminami „prawo wojenne” i „prawo konfliktów zbrojnych”, z kolei środowiska cywilne skupiają się na udzielaniu pomocy huma-

нитарnej, stąd w ich nomenklaturze używane jest pojęcie „międzynarodowe prawo humanitarne”.

Zgodnie z definicją Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK), MPH to „normy międzynarodowe ustanowione przez umowy międzynarodowe lub zwyczaj międzynarodowy, których szczególnym zadaniem jest rozwiązywanie problemów humanitarnych wynikających bezpośrednio z międzynarodowych lub niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych i które z przyczyn humanitarnych ograniczają prawo stron konfliktu zbrojnego do swobodnego wyboru metod i środków prowadzenia działań zbrojnych lub chronią osoby i dobra, które są lub mogą być dotknięte skutkami konfliktu zbrojnego”¹.

Celem MPH jest ograniczenie użycia przemocy w konfliktach zbrojnych poprzez:

- ochronę tych, którzy nie uczestniczą (np. osób cywilnych) lub przestali bezpośrednio uczestniczyć w działaniach zbrojnych (np. jeńców wojennych, rannych, chorych);
- stosowanie przemocy tylko w takim zakresie, w jakim jest to niezbędne do osiągnięcia celu konfliktu zbrojnego, którym może być jedynie osłabienie potencjału militarnego przeciwnika².

W 1965 r., podczas XX konferencji Czerwonego Krzyża, postanowiono przyjąć termin Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych (MPHKZ), aby wykluczyć jakiegokolwiek wątpliwości co do reguł jego stosowania. Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych stanowi jedną z dziedzin prawa międzynarodowego publicznego (PMP) i jako takie reguluje sytuacje pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego publicznego, gdy są one zaangażowane w konflikt zbrojny. Dla stosowania tego prawa nie ma zatem znaczenia, jaka była przyczyna wybuchu konfliktu zbrojnego oraz jego charakter (konflikt międzynarodowy czy konflikt wewnętrzny – niem międzynarodowy).

Warto w tym miejscu dodać, że Polska, zgodnie z art. 9 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, z późn. zm.), przestrzega wiążącego ją prawa międzynarodowego oraz że ratyfikowana umowa międzynarodowa staje się częścią wewnętrznego porządku prawnego³. W przypadku MPHKZ prawo to dotyczy głównie żołnierzy Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, wybranej grupy osób cywilnych wchodzących w skład: cywilnego personelu medycznego, korespondentów wojennych, członków obrony cywilnej, wymiaru sprawiedliwości (jeśli zajmują się przestępstwami popełnionymi w trakcie działań zbrojnych) oraz – w szerokim ujęciu – ludności cywilnej. Przyjęcie i przestrzeganie MPHKZ przez każde państwo jest istotne choćby ze względu na **zasadę wzajemności**, ponieważ państwa będące stronami konfliktu mogą oczekiwać od strony przeciwnej stosownego postępowania wobec własnych walczących żołnierzy, zgodnego z normami prawa wojennego.

ROZWÓJ PRAWA HUMANITARNEGO

Na przestrzeni wieków społeczeństwa próbowały za pomocą różnych prawnych instrumentów ograniczać prowadzone wojny, wskazując, kiedy jest ona dopuszczalna, a kiedy nie i kto może ją prowadzić. Do połowy XIX w. przepisy w obszarze prawa wojennego miały głównie charakter umów dwustronnych i regulowały różne zagadnienia praktyczne powstałe w wyniku prowadzonych oraz zakończonych działań zbrojnych. Nowożytne prawo konfliktów zbrojnych znacząco rozwinęło się w XIX w., gdy doszło do podpisania pierwszych wielostronnych umów międzynarodowych. Porozumienia w zakresie prawa wojennego były bez wątpienia uwarunkowane toczącymi się wówczas konfliktami zbrojnymi – chodzi tu przede wszystkim o I i II wojnę światową – oraz konfliktami drugiej połowy XX w. Rozwój tego prawa następował etapami. Ważne porozumienia wielokrotnie zawierane były w następstwie wydarzeń, podczas których byłyby bardzo przydatne. Bez wątpienia znaczny wpływ na ewolucję

MPH miało systematyczne zapotrzebowanie na pomoc humanitarną, co z kolei wynikało z postępującego rozwoju i doskonalenia nowych rodzajów broni oraz formowania nowych rodzajów konfliktów.

Tworzenie jednolitych przepisów prawa wojennego zostało zapoczątkowane przez szwajcarskiego bankowca i filantropa Henry'ego Dunanta. 24 czerwca 1859 r. znalazł się on przypadkiem pod Solferino, gdzie starli się zbrojnie żołnierze armii cesarstwa Austrii i armii włoskiej wspomaganą przez wojska francuskie. Straty po obu stronach były ogromne (ok. 40 000 zabitych, rannych i zaginionych). W armiach tamtego okresu wojskowa służba medyczna była słabo rozwinięta, wskutek czego cierpienia rannych były potworne, wielu spośród rannych żołnierzy nie do czekało się pomocy. Henry Dunant, widząc bezmiar cierpień młodych ludzi, zorganizował transport z okolicznych wiosek, a w kościele w Castiglione założył prowizoryczny szpital, gdzie wraz z okolicznymi mieszkańcami próbował ratować życie rannych żołnierzy. Po powrocie do Genewy napisał książkę pt. *Wspomnienie Solferino*, w której zawarł swoje wrażenia z tego, czego był świadkiem na polu bitwy. Książka ta zyskała duży rozgłos w Europie, a sam Dunant zawarł w niej ideę powołania w czasie wojny dodatkowej służby medycznej, która miała działać przez narodowe stowarzyszenia pomocy. Postulował, aby ranni oraz wszyscy udzielający im pomocy byli uznawani za osoby neutralne nawet na polu walki.

Idea ta uzyskała wsparcie w Szwajcarii, gdzie został utworzony, z udziałem Dunanta i czterech obywateli Genewy, Międzynarodowy Komitet Pomocy Rannym przekształcony później w Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK). Na zaproszenie Komitetu przedstawiciele 16 krajów spotkali się w 1863 r. w Genewie, przyjmując akt założycielski Czerwonego Krzyża oraz określając funkcje i metody pracy Komitetów Pomocy Rannym.

Kontynuując ideę zaproponowaną przez Dunanta, rząd Szwajcarii postanowił zwołać w Genewie konferencję dyplomatyczną w sierpniu 1864 r. Uczestniczący w niej przedstawiciele 12 krajów przyjęli projekt traktatu, który nazwano Konwencją genewską o polepszeniu losu rannych w armiach czynnych. Konwencja ta stanowi fundament współczesnego prawa traktatowego w zakresie regulacji prowadzenia wojny i traktowania żołnierzy. Najważniejszymi postanowieniami konwencji było uznanie ambulansów, szpitali wojskowych i personelu medycznego za neutralne i jako takie chronione i szanowane przez wszystkie strony konfliktu. Ponadto ranni i chorzy członkowie sił zbrojnych mieli być zbierani i leczeni. Przyjęty w 1863 r. znak czerwonego krzyża na białym tle został uznany za symbol wojskowej służby medycznej (znak ten powstał poprzez odwrócone barwy flagi Szwajcarii, jako wyraz szacunku dla Henry'ego Dunanta i jego kraju). Znak ten został przyjęty jako symbol dla powstającego Ruchu Czerwonego Krzyża.

Współcześnie w czasie konfliktów zbrojnych znaki czerwonego krzyża, czerwonego półksiężyca i czerwonego kryształu są powszechnie znanymi i rozpoznawalnymi symbolami ochrony należącej personelowi medycznemu, budynkom i pojazdom wojskowych służb medycznych, a także upoważnionym cywilnym służbom medycznym. Obejmu-

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE

je to służby medyczne stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy, które mają nieść pomoc w czasie konfliktu zbrojnego za zgodą odpowiednich władz, zgodnie z postanowieniami Konwencji genewskich. Znaki te są wolne od jakichkolwiek konotacji religijnych, politycznych i kulturowych, mogą być używane w dwóch celach:

- 1) jako środek ochrony, który informuje strony konfliktu zbrojnego, że osoby, pojazdy lub budynki z tymi znakami są pod ochroną i nie mogą pod żadnym pozorem być celem ataku; jest to **ochronne użycie znaków**;
- 2) aby wykazać, że dana osoba, pojazd lub budynek są związane z Międzynarodowym Ruchem Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy⁴; jest to **informacyjne użycie znaku**.

Znak czerwonego kryształu⁵ został wprowadzony dopiero w 2005 r. na podstawie III Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. Polska podpisała ten protokół w 2006 r., natomiast jego tekst został ogłoszony w Dz. U. z 2010 r. Nr 70, poz. 447.

PRAWO HASKIE

Konwencje przyjęte podczas międzynarodowych konferencji, które odbyły się w Hadze w latach 1899 i 1907, w znaczącej mierze kodyfikowały istniejące prawo zwyczajowe i regulowały prawa i obowiązki stron walczących w trakcie prowadzenia wojny, ograniczały też zakres dozwolonych metod i środków walki (I konwencja haska dotycząca pokojowego rozstrzygnięcia międzynarodowych sporów oraz II konwencja haska o prawach i zwyczajach wojny lądowej).

Druga konferencja haska z 1907 r. uzupełniła oraz rozwinęła postanowienia prawa ustalonego na I konferencji. Wynikiem prac II konferencji było podpisanie aż 13 konwencji (KH) normujących szeroki wachlarz zagadnień dotyczących **reguł prowadzenia działań zbrojnych**:

- Konwencji III dotyczącej rozpoczęcia kroków nieprzyjacielskich,
- Konwencji IV o prawach i zwyczajach wojny lądowej (wraz z załączonym do niej regulaminem dotyczącym praw i zwyczajów wojny lądowej),
- konwencji obejmujących poszczególne kwestie prawa wojny morskiej (VI, VII, VIII, IX, X, XI i XII),
- konwencji określających prawa i obowiązki państw neutralnych w czasie wojny (V i XIII).

W doktrynie prawa międzynarodowego przyjęto określać wymienione konwencje haskie wspólnym dla nich terminem „**prawo haskie**”.

PRAWO GENEWSKIE

Konwencje genewskie z 1949 r. o ochronie ofiar wojny również są pewnego rodzaju kodyfikacją MPHKKZ, choć zawierają też nowe postanowienia, będące odpowiedzią na luki prawne w tym zakresie. Przyjęto cztery konwencje genewskie:

- konwencje pierwsza i druga dotyczą polepszenia losu rannych i chorych w wojnie lądowej i morskiej (I, II KG),
- konwencja trzecia rozwija przepisy MPHKKZ dotyczące jeńców (III KG),
- konwencja czwarta dotyczy ochrony ludności cywilnej i zawiera w znacznej mierze zupełnie nowe przepisy (IV KG).

Biorąc pod uwagę wspólny cel tych konwencji, jakim jest **ochrona ofiar konfliktów zbrojnych**, wszystkie cztery konwencje przyjęte w doktrynie nazywać „**prawem genewskim**”. W 1977 r. podpisano dwa Protokoły dodatkowe do tych konwencji (PD), zmierzające do uzupełnienia i rozszerzenia zakresu ochrony ofiar wojny. W pewnej mierze wprowadziły też one zmiany w prawie haskim:

- pierwszy z tych protokołów dotyczy konfliktów międzynarodowych (I PD),
- drugi dotyczy konfliktów niemających charakteru międzynarodowego, czyli niem międzynarodowych konfliktów zbrojnych (II PD),
- trzeci, podpisany w 2005 r., odnosi się do przyjęcia dodatkowego znaku rozpoznawczego – czerwonego kryształu (III PD).

ZWYCZAJOWE PRAWO HUMANITARNE

Do źródeł międzynarodowego prawa humanitarnego, oprócz **umów międzynarodowych**, zalicza się też **zwyczaj międzynarodowy**. Obydwa te źródła mają jednakową moc prawną i obowiązującą – nie ma pomiędzy nimi hierarchii ważności. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w Statucie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, w art. 38 ust. 1⁶.

Oznacza to, że strona konfliktu zbrojnego, która nie jest sygnatariuszem danej konwencji, nie może się na nią powoływać i tym samym może się nie stosować do zasad wynikających z prawa zwyczajowego. Dana norma MPHKKZ (np. dotycząca humanitarnego traktowania jeńców) może bowiem obowiązywać zarówno na gruncie prawa traktatowego, jak i zwyczajowego.

Zasadniczymi elementami prawa zwyczajowego są:

- 1) **praktyka (usus)** – chodzi o działalność państw oraz ich organów; praktyka nie może być jednostronna i dotyczyć tylko jednego państwa, powinna znaleźć zastosowanie w pewnej liczbie przypadków i co do zasady powinna być długotrwała;
- 2) **przekonanie o zgodności (a właściwie niesprzeczności) praktyki z prawem (opinio iuris)** – przekonanie, że dana reguła jest normą prawa międzynarodowego.

Prawo zwyczajowe w MPHKKZ kształtuje się zatem na podstawie praktyki państw, wewnętrznego ustawodawstwa, instrukcji wojskowych, orzecznictwa sądów i trybunałów krajowych.

Międzynarodowe prawo zwyczajowe jest ponadto przydatne przy prowadzeniu działań zbrojnych przez kraje uczestniczące w koalicji wojskowej, biorące wspólny udział w operacjach militarnych. Zasady i reguły prawa zwyczajowego mogą w tym przypadku być istotną podstawą przy opracowywaniu wspólnych zasad postępowania i strategii działania przez państwa koalicyjne.

ZAKRES ZASTOSOWANIA PRAWA HUMANITARNEGO

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych stosowane jest w kontekście międzynarodowych oraz niem międzynarodowych konfliktów zbrojnych. Zasady i normy MPHKKZ znajdują swoje zastosowanie w sytuacjach, gdy występuje:

- międzynarodowy konflikt zbrojny (toczy się między państwami stanowiącymi podmioty prawa międzynarodowego i nie wymaga oficjalnego wypowiedzenia wojny),
- niemiędzynarodowy konflikt zbrojny (toczy się pomiędzy siłami zbrojnymi strony a rozłamowymi siłami zbrojnymi lub innymi zorganizowanymi, uzbrojonymi grupami pozostającymi pod odpowiedzialnym dowództwem, sprawującymi taką kontrolę nad częścią jej terytorium, że mogą przeprowadzać ciągłe i spójne operacje wojskowe),
- okupacja wojenna (sytuacja stacjonowania na terytorium konkretnego państwa obcych wojsk wskutek zajęcia przez te wojska wymienionego terytorium),
- wojna narodowyzwoleńcza (oznacza niepokojową metodę realizacji prawa narodów do samostanowienia, w świetle PD I stanowi ona międzynarodowy konflikt zbrojny).

ZASADY MIĘDZYNARODOWEGO PRAWA HUMANITARNEGO KONFLIKTÓW ZBROJNYCH

Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych opiera się na ogólnych zasadach prawa międzynarodowego, takich jak np. zasada suwerenności państw. Jednak lata doświadczeń wynikających z licznych konfliktów zbrojnych, jakie miały miejsce w świecie, uwarunkowały sformułowanie charakterystycznych zasad MPHKKZ, zaakceptowanych przez doktrynę prawa międzynarodowego, a także artykułowanych przez sądy międzynarodowe. Zaprezentowane poniżej zasady ukształtowały się wraz z rozwojem zwyczajowego prawa wojny, następnie zostały potwierdzone w licznych traktatach międzynarodowych i orzeczeniach sądów krajowych i międzynarodowych. Stanowią one podstawę międzynarodowego prawa humanitarne konfliktów zbrojnych. Są to:

- zasada rozróżniania,
- zasada humanitaryzmu,
- zasada konieczności wojskowej,
- zasada proporcjonalności.

Zasada rozróżniania

Zasada rozróżniania po raz pierwszy znalazła swoje odzwierciedlenie w Deklaracji w sprawie pocisków wybuchających małego kalibru (Deklaracja Petersburska) z 1868 r. Stwierdzono w niej, że jedynym legalnym celem, jaki państwa powinny sobie wyznaczyć, jest osłabienie sił zbrojnych strony przeciwnej.

Istotą tej zasady jest kierowanie ataków podczas walki zbrojnej jedynie przeciwko legalnym **celom wojskowym**, czyli **kombatantom** oraz **obiektom** będącym w świetle MPHKKZ celami wojskowymi, natomiast ataki na osoby cywilne i obiekty cywilne są zabronione.

Ponadto należy uczynić wszystko, aby uchronić ludność cywilną przed skutkami działań zbrojnych oraz podjąć wszystkie dostępne środki ostrożności, aby uniknąć strat wśród ludności cywilnej oraz szkód w infrastrukturze o charakterze cywilnym.

Kluczowym pojęciem są **kombatanci**, czyli osoby uprawnione do walki w świetle prawa międzynarodowego. W razie pojmania przez stronę przeciwną przysługuje im **status**

jeńca wojennego. Osobami uprawnionymi do statusu jeńca wojennego, zgodnie z art. 4 III Konwencji genewskiej, są następujące kategorie osób⁷:

- członkowie sił zbrojnych strony w konflikcie, jak również członkowie milicji i oddziałów ochotniczych, stanowiących część tych sił zbrojnych,
- członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych,
- członkowie regularnych sił zbrojnych, którzy podają się za podlegających rządowi lub władzy, nieuznanym przez mocarstwo zatrzymujące,
- osoby towarzyszące siłom zbrojnym,
- członkowie załóg statków handlowych,
- ludność terytorium nieokupowanego – *levée en masse* (pospolite ruszenie).

Aby walczący członkowie innych milicji, oddziałów ochotniczych lub ruchu oporu mogli być uznani za kombatantów, muszą spełnić warunki zawarte w art. 4 ust. 2 III Konwencji genewskiej o traktowaniu jeńców wojennych – są one następujące⁸:

- a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych (dowódcę);
- b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy (z reguły jest to mundur);
- c) jawnie noszą broń;
- d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny.

Najważniejszą cechą kombatantów jest ich prawo do bezpośredniego uczestnictwa w działaniach zbrojnych. Kombatant nie może być ukarany przez stronę przeciwną za udział w walce zbrojnej! Nawet jeśli jest np. strzelcem wyborowym, którego zadaniem jest eliminowanie żołnierzy pełniących ważne stanowiska służbowe.

Należy wspomnieć, że w przypadku konfliktu zbrojnego takie służby, jak policja, straż graniczna, straż ochrony kolei, służba celna i inne mogą zostać wcielone do struktur sił zbrojnych. W takiej sytuacji stają się one ich pełnoprawną częścią, a ich funkcjonariuszom (wówczas kombatantom) w przypadku dostania się do niewoli przysługuje status jeńca wojennego. Warto dodać, że żadni przedstawiciele bądź funkcjonariusze państwa nie mogą pozbawić kombatanta lub pewnej grupy takiego uprzywilejowanego statusu. Taką sytuację stworzyli sędziowie Sądu Najwyższego, którzy na wniosek Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej uznali żołnierzy wchodzących w skład pułku „AZOW” za organizację terrorystyczną, co w praktyce miało dać stronie rosyjskiej powód, aby wyłączyć tych żołnierzy spod ochrony konwencji genewskiej i tym samym nie uwzględniać ich podczas rozmów dotyczących wymiany jeńców wojennych. Żołnierze pułku wchodzą w skład Gwardii Narodowej Ukrainy podległej MSW, są więc na mocy MPHKKZ pełnoprawnymi uczestnikami walki zbrojnej i podlegają ochronie wspomnianych konwencji genewskich.

Wielu żołnierzy pułku AZOW zginęło w ostrzale ośrodka, w którym byli przetrzymywani jako jeńcy wojenni. Według przedstawicieli Ukrainy Rosjanie chcieli w ten sposób ukryć ślady tortur i egzekucji, których dopuszczali się wobec jeńców. Z kolei strona rosyjska o doprowadzenie do eksplozji oskarża siły zbrojne Ukrainy. Takie postępowanie jest sprzeczne z przepisami zawartymi w III Konwencji ge-

newskiej o traktowaniu jeńców wojennych (art. 3) i nieakceptowalne dla społeczności międzynarodowej.

Kolejna kategoria osób, którą obejmuje zasada rozróżnienia, to osoby cywilne.

Osobą cywilną jest osoba, która nie należy do sił zbrojnych danego państwa ani też nie bierze aktywnego udziału w działaniach zbrojnych (np. jako członek pospolitego ruszenia)⁹. Innymi słowy **osoba cywilna nie może być zaliczona** do poniższych kategorii osób (art. 50 ust. 1 PD I):

- członków sił zbrojnych strony w konflikcie lub też członków milicji oraz oddziałów ochotniczych będących częścią tych sił zbrojnych,
- członków innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, w tym także członków zorganizowanego ruchu oporu,
- członków sił zbrojnych, które określają się jako podlegające nieuznawianemu rządowi lub władzy,
- należących do pospolitego ruszenia (osób spontanicznie chwytających za broń w obliczu zbliżającego się nieprzyjaciela, tzw. *levée en masse*).

Jeżeli dana osoba należy do ww. kategorii osób, nie może być traktowana jako **osoba cywilna**. Zatem jeśli osoba cywilna bierze bezpośredni udział w działaniach zbrojnych, na czas tego udziału traci ochronę przed atakiem. Dlatego osoby cywilne nie powinny brać udziału w działaniach zbrojnych, a jeśli to robią, strona przeciwna może obarczyć je za to odpowiedzialnością karną.

Problematykę ochrony ludności cywilnej w konfliktach zbrojnych regulują przepisy zawarte w Konwencji o ochronie osób cywilnych podczas wojny (IV Konwencja genewska z 1949 r.) oraz w Protokołach dodatkowych z 1977 r. do Konwencji genewskich z 1949 r., dotyczących ochrony ofiar międzynarodowych i niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (PD I i PD II).

Zasada rozróżniania wprowadza również podział na cele wojskowe i dobra cywilne.

Cele wojskowe to dobra, które poprzez swój charakter, przeznaczenie, wykorzystanie lub rozmieszczenie mają duży wpływ na działalność militarną oraz których częściowe bądź całkowite zajęcie, zniszczenie lub zneutralizowanie w określonej sytuacji przyniesie konkretną korzyść wojskową¹⁰.

Aby dany obiekt zakwalifikować jako cel wojskowy, powinien on spełniać łącznie kryteria zawarte w art. 52 ust. 2: „(...) celami wojskowymi są tylko takie, które z powodu swej natury, swego rozmieszczenia, swego przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji”¹¹. Tak więc zgodnie z definicją kluczowe dla zaklasyfikowania danego obiektu jako celu wojskowego są jego natura, rozmieszczenie, przeznaczenie oraz wykorzystanie. Obiekty takie muszą przynosić znaczące wsparcie działań wojskowych strony w konflikcie, a ich zniszczenie lub zajęcie dawać określoną korzyść wojskową stronie przeciwnej.

Celami wojskowymi są np.:

- siły zbrojne – członkowie sił zbrojnych (kombatanci) oraz pododdziały i oddziały wojskowe,
- urządzenia i stanowiska wojskowe – samoloty wojskowe, lotniska, okręty wojenne, porty wojenne, czołgi, transportery, umocnienia, stanowiska dowodzenia, sta-

nowiska artyleryjskie, węzły łączności, środki walki radioelektronicznej, stanowiska obrony przeciwlotniczej, koszary, składy amunicji, magazyny wojskowe, fabryki oraz ośrodki badawcze o kluczowym znaczeniu dla prowadzenia działań wojennych¹².

W trakcie trwania konfliktu zbrojnego wszelkie ataki walczących stron powinny być kierowane tylko przeciwko celom wojskowym. Zakwalifikowanie danego celu do kategorii celu wojskowego nie jest jednak sprawą prostą, szczególnie jeśli działania zbrojne przebiegają w miastach. Często w trakcie dynamicznych walk żołnierze wykorzystują do celów wojskowych budynki mieszkalne (np. bloki), szkoły lub budynki użyteczności publicznej. Wiąże się to z narażeniem tych obiektów na ataki ze strony przeciwnej i ich zniszczenie. Niestety, w takich sytuacjach najczęściej ofiar jest po stronie ludności cywilnej. Są również przypadki, że zajmowanie takich obiektów ma na celu sprowokowanie strony przeciwnej do zbombardowania obiektu cywilnego, a tym samym przypisanie przeciwnikowi łamania prawa wojennego, co jest wykorzystywane w środkach masowego przekazu.

Dobra cywilne nie stanowią celów wojskowych i nie powinny być celem ataków. W sytuacjach wątpliwych domniemywa się, że dobra normalnie przeznaczone do użytku cywilnego, takie jak np. miejsca kultu religijnego, domy, inne pomieszczenia mieszkalne lub szkoły, nie są używane w celu wniesienia rzeczywistego wkładu do działań wojskowych.

Podobnie jak osoby cywilne, również dobra cywilne przestają być chronione przed atakami w sytuacji, gdy są wykorzystywane w sposób bezpośredni w działaniach zbrojnych przez cały okres trwania takiego wykorzystania. Jeśli dany dowódca podejmuje decyzję o wykorzystaniu obiektów cywilnych, bierze tym samym odpowiedzialność za skutki swojej decyzji.

Zgodnie z Protokołami dodatkowymi I i II z 1977 r.: „w celu zapewnienia poszanowania i ochrony ludności cywilnej oraz dóbr o charakterze cywilnym strony konfliktu powinny zawsze dokonywać rozróżnienia między ludnością cywilną a kombatantami oraz między dobrami o charakterze cywilnym a celami wojskowymi i w związku z tym kierować swoje operacje jedynie przeciwko celom wojskowym”¹³. Ani ludność cywilna jako taka, ani osoby cywilne nie mogą być przedmiotem ataków, podobnie jak dobra o charakterze cywilnym. Ataki powinny być zatem ściśle ograniczone do celów wojskowych.

Zasada rozróżniania stosowana była na gruncie prawa zwyczajowego. W opracowanym przez MKCK studium poświęconym zwyczajowemu MPHKKZ określono, które zasady międzynarodowego prawa humanitarnego mają zastosowanie do wszystkich stron konfliktu, niezależnie od tego, czy ratyfikowały one traktaty zawierające te same lub podobne zasady. Na liście zasad międzynarodowego prawa humanitarnego posiadających charakter norm zwyczajowych na pierwszym miejscu znalazła się zasada rozróżnienia.

Rozróżnienie pomiędzy osobami cywilnymi a kombatantami

Zasada 1. Strony konfliktu powinny zawsze rozróżniać osoby cywilne i kombatantów. Ataki mogą być kierowane

jedynie przeciwko kombatantom. Ataków nie wolno kierować przeciwko osobom cywilnym [MKZ/NMKZ]¹³.

Zasada 2. Zabronione są akty lub groźby przemocy, których głównym celem jest zastraszenie ludności cywilnej [MKZ/NMKZ].

Zasada 3. Osobami cywilnymi są wszystkie osoby niebędące członkami sił zbrojnych. Ludność cywilna obejmuje wszystkie osoby cywilne [MKZ/NMKZ].

Zasada 4. Osoby cywilne nie korzystają z ochrony przed atakami, jeżeli uczestniczą bezpośrednio w działaniach zbrojnych, przez czas trwania takiego uczestnictwa [MKZ/NMKZ].

Rozróżnienie pomiędzy dobrami cywilnym a celami wojskowymi

Zasada 5. Strony konfliktu powinny zawsze rozróżniać pomiędzy dobrami o charakterze cywilnym a celami wojskowymi. Ataki mogą być kierowane jedynie przeciwko celom wojskowym. Ataków nie wolno kierować przeciwko dobrom cywilnym [MKZ/NMKZ].

Zasada 6. Cele wojskowe są ograniczone do dóbr, które z powodu swej natury, swego rozmieszczenia, przeznaczenia lub wykorzystania wnoszą istotny wkład do działalności wojskowej i których całkowite lub częściowe zniszczenie, zajęcie lub zneutralizowanie daje określoną korzyść w danej sytuacji [MKZ/NMKZ].

Zasada 7. Dobrami cywilnymi są wszystkie dobra, które nie są celami wojskowymi [MKZ/NMKZ].

Zasada 8. Dobra cywilne nie korzystają z ochrony przed atakami, jeżeli są bezpośrednio wykorzystywane w działaniach zbrojnych, przez czas trwania takiego wykorzystywania [MKZ/NMKZ]¹⁵.

Zasada humanitaryzmu

Zasada humanitaryzmu stanowi główny filar MPHKKZ, zwraca uwagę na fakt, że najważniejsze jest zdrowie i życie człowieka. Przewodnią ideą tej zasady jest przeciwdziałanie ludzkim cierpieniom i ich łagodzenie, pomoc potrzebującym w sytuacji konfliktu zbrojnego oraz ograniczenie cierpienia i niesienie pomocy ludziom niebiorącym udziału w konflikcie, nawet jeżeli poprzednio w nim uczestniczyli. Jest ona ściśle powiązana z zasadą bezstronności, ponieważ w myśl zasady humanitaryzmu należy chronić ofiary wojny, kierując się ich potrzebami, a nie poglądami politycznymi, religijnymi, pochodzeniem czy stanem posiadania.

Zasada humanitaryzmu znalazła swoje odzwierciedlenie w tzw. klauzuli Martensa¹⁶, zawartej w preambule IV Konwencji Haskiej z 1907 r.: „(...) Wysokie Układające się Strony uważają za właściwe skonstatować, że w wypadkach, nieobjętych przepisami obowiązującymi, przyjętymi przez nie, ludność i strony wojujące pozostają pod opieką i władzą zasad prawa narodów, wyływających ze zwyczajów, ustanowionych między cywilizowanymi narodami, oraz z zasad humanitarności i wymagań społecznego sumienia”¹⁷. Oznacza to, że klauzula ta dotyczy wszystkich przypadków nieobjętych przepisami konwencji, jednocześnie nie zezwalając na arbitralne decyzje przedstawicieli walczących stron. Klauzula Martensa powstrzymuje argumentację opierającą się na niesłusznym przekonaniu, że jeżeli dane działanie nie jest zabronione przez umowę międzynarodową, to oznacza, że jest dozwolone. Klauzula ta wraz z upływem lat stała się

normą zwyczajową i jako taka została włączona do Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (PD I).

Również w art. 3 wspólnym dla czterech Konwencji genewskich z 1949 r. zawarta jest idea humanitaryzmu. Normy tam zawarte odnoszą się do **niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych**, ale są uważane za prawo zwyczajowe i wprowadzają minimalny standard, którego walczące strony powinny przestrzegać bez względu na charakter konfliktu.

W myśl art. 3 wszystkie osoby, które nie biorą bezpośrednio udziału w działaniach wojennych, powinny być, zgodnie z zasadą niedyskryminacji, traktowane w sposób humanitarny, bez względu na okoliczności. Wobec powyższego zabronione są zamachy na życie i nieetykalność cielesną, branie zakładników oraz bezwzględne egzekucje. Strony walczące zobowiązane są natomiast zapewnić należytą opiekę dla chorych i rannych.

Zasada humanitaryzmu jest zasadą uniwersalną i obiektywną, co oznacza, że znajduje zastosowanie do walczących stron, bez względu na przyczyny konfliktu i jego słuszność. Celem zasady humanitaryzmu, podobnie jak praw człowieka, jest ochrona jednostki i zapewnienie godnego traktowania.

Zasada humanitaryzmu wiąże się z powszechnym zakazem powodowania niepotrzebnego cierpienia. Zakaz ten został wyrażony w Deklaracji Petersburskiej z 1868 r. o zakazie używania małokalibrowych pocisków eksplodujących i IV Konwencji haskiej z 1907 r. Został on powtórzony w art. 35 Protokołu dodatkowego I (PD I) z 1977 r.:

„1. W każdym konflikcie zbrojnym prawo stron konfliktu do doboru metod i środków prowadzenia wojny nie jest nieograniczone.

2. Zabronione jest stosowanie broni, pocisków i materiałów, a także metod prowadzenia wojny, które mogą powodować zbędne cierpienia”¹⁸.

Przepis ten wprowadza ograniczenia w zakresie doboru środków walki i taktyki działania na polu walki, mogących spowodować nadmierne zranienia i cierpienie. W takim wypadku są one zabronione.

Zasada humanitaryzmu staje w opozycji z pojęciem konieczności wojskowej, która ze swej natury uzasadnia zabijanie i zadawanie cierpienia żołnierzom strony przeciwnej, jednak usprawiedliwiony może być wyłącznie taki stopień cierpienia, który jest niezbędny, by spowodować, że przeciwnik się podda¹⁹. Inaczej mówiąc, zasady i normy funkcjonujące w MPHKKZ nie marginalizują celu walki zbrojnej, ale i nie ignorują uwarunkowań humanitarnych.

Zasada konieczności wojskowej

Zasada konieczności wojskowej (zasada konieczności wojennej), obok opisanej powyżej zasady humanitaryzmu, stanowi myśl przewodnią prawa konfliktów zbrojnych. Celem tej zasady jest „określenie realistycznego standardu postępowania poprzez zezwolenie na takie metody i środki walki, których zastosowanie jest uzasadnione i wymagane do skutecznego prowadzenia działań zbrojnych i jednocześnie zakazanie powodowania niepotrzebnego cierpienia oraz nadmiernych zniszczeń”²⁰.

Dotychczas podpisane konwencje międzynarodowe nie zawierają prawnej definicji konieczności wojskowej. Stosownie do postanowień traktatowych, norm zwyczajowych, praktyki państw oraz orzecznictwa międzynarodowego można określić np. warunki dopuszczalności powoływania się na konieczność wojskową podczas prowadzenia zbrojnych działań wojennych:

- a) musi zachodzić ścisły, rzeczywisty i bezpośredni związek pomiędzy działaniami zbrojnymi a celem wojny oraz przeświadczenie, że nie ma innej możliwości pokonania przeciwnika niż np. stosowanie metod walki zbrojnej, które spowodują mniejsze straty wśród żołnierzy strony przeciwnej;
- b) należy dążyć do takiego doboru i zastosowania środków walki, aby powstałe wskutek ich użycia zniszczenia nie były nadmierne (ponad rzeczywistą potrzebę) i bez związku z toczącymi się działaniami bojowymi;
- c) nie można usprawiedliwić, żadną koniecznością wojskową, zastosowania metod i środków walki zbrojnej, których stosowanie jest zabronione normami MPHKZ.

Analizując powyższe przesłanki, można zdefiniować **konieczność wojskową** jako „dopuszczalność podejmowania w czasie wojny działań rzeczywiste i bezpośrednio niezbędnych do militarnego obez władnienia przeciwnika, polegających na zastosowaniu środków, które pozostają we właściwej proporcji do tego celu i nie są zabronione prawem międzynarodowym”²¹.

Zasada konieczności wojskowej dopuszcza więc **przemoc**, która jest immanentnym elementem walki zbrojnej, czyli ranienie i eliminowanie żołnierzy strony przeciwnej oraz niszczenie infrastruktury, pod warunkiem że przemoc ta jest niezbędna do osiągnięcia celu wojny, czyli pokonania sił przeciwnika. Każde przekroczenie tych granic stanowi zbrodnię wojenną.

Zasadę konieczności wojskowej można rozpatrywać z punktu widzenia aspektu **ograniczającego** – co należy zinterpretować jako zakaz użycia siły, kiedy taki atak nie jest wymagany, aby pokonać przeciwnika, np. zabicie kilku śpiących żołnierzy przeciwnika, w sytuacji kiedy można ich wziąć do niewoli.

W aspekcie **zezwalającym** zasada konieczności wojskowej będzie zezwalała na „użycie takich środków, które są niezbędne, by zapewnić osiągnięcie celów wojny i które są legalne w świetle współczesnych praw i zwyczajów wojennych”²¹. Ustalając równowagę pomiędzy wartościami humanitarnymi, gospodarczymi, kulturowymi a koniecznością wojskową, to właśnie ten aspekt bierze się pod uwagę. MPHKZ zawiera pewne postanowienia, które wymagają od walczących stron ich rozważenia przy osiągnięciu korzyści wojskowych i innej natury.

W Protokole dodatkowym do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczącym ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (PD I), określone zostały pewne wymagania, które powinny uwzględnić strony konfliktu:

- a) zakaz stosowania metod i środków walki, które mogą powodować nadmierne cierpienia;
- b) określenie celów wojskowych (co w danej sytuacji przyniesie korzyść wojskową i czy dany cel można zniszczyć, zająć, czy też zneutralizować);

- c) poszanowanie zasady proporcjonalności, ustalenie, czy w konkretnej sytuacji zastosowanie wybranych metod i środków walki może doprowadzić do nadmiernych strat i zniszczeń i czy straty te nie przewyższają konkretnej korzyści wojskowej.

Jednak w MPHKZ zawarte są pewne odstępstwa, usprawiedliwione **koniecznością wojskową**, gdy można, powołując się na tę zasadę, odstąpić od przestrzegania danego przepisu prawnego. Odstępstwa te dotyczą następujących sytuacji:

- 1) ochrony własności nieprzyjaciela;
- 2) demontażu kabli podwodnych łączących terytoria zajęte z terytoriami państwa neutralnego;
- 3) używania budynków, inwentarza i składów stałych zakładów sanitarnych;
- 4) odwiedzin jeńców przez delegatów mocarstwa opiekuńczego;
- 5) całkowitej lub częściowej ewakuacji określonego okręgu okupowanego przez państwo okupacyjne;
- 6) własności na terenach okupowanych;
- 7) uprawnień kontrolnych mocarstw opiekuńczych w sprawach zaopatrzenia w żywność i lekarstwa;
- 8) rekwirowania szpitali cywilnych przez państwo okupacyjne;
- 9) działalność personelu niosącego pomoc humanitarną;
- 10) ochrony dóbr niezbędnych do przetrwania ludności cywilnych;
- 11) obiektów i sprzętu obrony cywilnej;
- 12) ochrony dóbr kultury.

Omawiając zasadę konieczności wojskowej, spotykamy się z pojęciami **kategorycznej konieczności wojskowej** i **niedającej się uniknąć konieczności wojskowej**. Obie te kategorie znalazły się w przepisach Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r.

Kategoryczna konieczność wojskowa upoważnia stronę konfliktu do używania chronionych dóbr kultury oraz ich otoczenia wraz ze środkami przeznaczonymi do ich ochrony do celów mogących wystawić te dobra na zniszczenie lub uszkodzenie. Zwalnia również z obowiązku powstrzymania się wobec nich od wszelkich nieprzyjacielskich ataków.

Niedająca się uniknąć konieczność wojskowa dotyczy cofnięcia nietykalności dóbr kultury, co można zrobić jedynie w wyjątkowych wypadkach i tylko na czas trwania tej konieczności. Może zostać stwierdzona tylko przez dowódcę batalionu, jeśli sytuacja na polu walki nie pozwala inaczej²³. Również w tym przypadku istnieje nadal obowiązek wcześniejszego zakomunikowania takiej decyzji stronie przeciwnej (jeśli oczywiście pozwalają na to warunki).

Ocena konieczności wojskowej, w wyniku pewnych nieściśłości i liberalizmu w rozumieniu tego pojęcia, może być w wielu sytuacjach dość dowolna. Należy zwrócić uwagę, iż ocena taka dokonywana jest w konkretnej sytuacji na polu walki i przy uwzględnieniu różnorodnych okoliczności.

Zasada proporcjonalności

Zasada proporcjonalności jest próbą zmniejszenia dysharmonii pomiędzy koniecznością wojskową a zasadą humanitaryzmu. Jej idea znalazła odniesienie już w przepisach Deklaracji w sprawie pocisków wybuchających małe-

go kalibru (Petersburg, 11 grudnia 1868 r.), jak również w Konwencji dotyczącej praw i zwyczajów wojny lądowej (IV Konwencja haska, Haga, 18 października 1907 r.) – załączonym Regulaminie dotyczącym praw i zwyczajów wojny lądowej (tzw. Regulaminie haskim). Znajdujemy takie potwierdzenie w art. 22 tego Regulaminu: „Strony wojujące nie mają nieograniczonego prawa wyboru środków szkodenia nieprzyjacielowi”²⁴. Zasada ta została wyrażona również w dwóch artykułach Protokołu dodatkowego I z 1977 r. (PD I), zabraniających ataków, które mogą naruszyć zasadę proporcjonalności:

- art. 51 ust. 5 lit. b: „ataki, co do których można przypuszczać, że wywołają również straty w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej, ranienia osób cywilnych, szkody w dobrach o charakterze cywilnym lub połączenie tych strat i szkód, jeśli byłyby one nadmierne w porównaniu z oczekiwaną konkretną i bezpośrednią korzyścią wojskową”;
- art. 57 ust. 2 lit. b: „należy odstąpić od ataku lub go przerwać, gdy okaże się, że jego cel nie ma charakteru wojskowego lub korzysta ze szczególnej ochrony albo że można oczekiwać, iż wywoła on niezamierzone straty w życiu ludzkim wśród ludności cywilnej, ranienia osób cywilnych lub szkody w dobrach o charakterze cywilnym albo takie straty i szkody łącznie, których rozmiary byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej”.

W podręczniku armii amerykańskiej z 1956 r. wskazano wprost, że pozbawianie życia i zniszczenia własności prywatnej jako skutek uboczny ataków nie mogą być przesadne w relacji do konkretnej, sprecyzowanej i oczekiwanej korzyści militarnej²⁵.

Filozofią tej zasady jest zagwarantowanie równowagi pomiędzy dwoma zróżnicowanymi kwestiami, jakimi są: konieczność uwzględnienia potrzeb wojskowych oraz wymóg rozważenia kwestii humanitarnych, w sytuacji gdy prawa i obowiązki nie zostały sprecyzowane w sposób bezwzględny. Proporcjonalność w tym przypadku może być uważana za termin elastyczny, jednak tylko do pewnego stopnia, albowiem aby zasada proporcjonalności została naruszona, relacja strat wśród ludności i dóbr o charakterze cywilnym musi być znacząco nieproporcjonalna do oczekiwanej korzyści o charakterze wojskowym²⁵.

Bardzo ważne w przypadku zasady proporcjonalności jest wyważenie w doborze metod i środków walki na szkodę przeciwnika. Podejście takie jest bardzo istotne przy klasyfikowaniu celu ataku. W przypadku gdy straty wśród ludności cywilnej są prawdopodobne, z powodu bliskiej lokalizacji obiektów cywilnych z celami wojskowymi, konieczne jest należyte rozważenie korzyści militarnej. Z tego względu niezbędna jest ocena specyfiki dostępnych środków walki, ze szczególnym uwzględnieniem tych, które mogą powodować niepotrzebne lub nadmierne straty, cierpienia oraz zniszczenia. Zastosowany rodzaj środków walki powinien być na tyle precyzyjny, aby zneutralizował w miarę możliwości jedynie zaplanowany cel wojskowy. W sytuacji gdy strona atakująca nie posiada takiej broni, dowódca powinien rozważyć ewentualność przeprowadzenia działań zbrojnych z wykorzystaniem innych metod i środków wal-

ki, w taki sposób, aby zaplanowany efekt został osiągnięty przy ograniczeniu strat wśród ludności i infrastruktury cywilnej.

Zasada proporcjonalności ściśle łączy się z zasadą rozróżniania, ponieważ każdy dowódca podczas planowania zobowiązany jest wybierać na cel ataku wyłącznie cele wojskowe. Ponadto powinien ocenić, czy określony atak na legalny cel nie narusza zasady proporcjonalności. W przypadku złamania tej zasady, atak na cel, uznany wcześniej za legalny, staje się atakiem nielegalnym.

Do czynników, które należy brać pod uwagę, aby zapewnić równowagę pomiędzy koniecznością wojskową, humanitaryzmem i zachowaniem zgodnym z zasadą proporcjonalności, należą:

- znaczenie militarne celu,
- gęstość zaludnienia w okolicy celu,
- ewentualność spowodowania przypadkowych zniszczeń w trakcie ataku,
- rodzaj oraz celność dostępnej broni, która ma być użyta do przeprowadzenia konkretnego ataku,
- fakt świadomego narażania na atak ludności cywilnej i infrastruktury cywilnej przez broniącą się stronę,
- sposób oraz czas przeprowadzania ataku (np. atak na fabrykę amunicji poza godzinami pracy cywilnych pracowników)²⁷.

Omawiana zasada proporcjonalności powiązana jest również mocno z zasadą humanitaryzmu. W wypadku wyższej konieczności wojskowej, jeżeli likwidacja celu niesie ryzyko zaatakowania ludności cywilnej lub celów niewojskowych, dowódca zobowiązany jest wybrać adekwatny środek walki, kierując się zasadą humanitaryzmu.

Dowódca wojskowy, decydując się na zastosowanie zasady proporcjonalności w celu ograniczenia przypadkowych strat, musi wziąć również pod uwagę ryzyko strat wśród własnych żołnierzy. Od przestrzegania tej zasady nie zwalnia jednak fakt ponoszenia większych strat wśród własnych żołnierzy niż wcześniej zakładano, jak również zlekceważenie norm zawartych w art. 58 Protokołu dodatkowego I z 1977 r. (PD I), które nakładają na stronę atakującą następujące obowiązki:

- oddalenie od celów wojskowych ludności cywilnej i dóbr o charakterze cywilnym (dotyczy obydwu walczących stron),
- powstrzymanie rozmieszczania celów wojskowych wewnątrz i w sąsiedztwie stref zaludnionych,
- podejmowanie innych środków ostrożności w celu ochrony ludności cywilnej i dóbr o charakterze cywilnym.

Decyzja o zastosowaniu podczas działań bojowych metod i środków walki, które nie naruszają zasady proporcjonalności, zależy głównie od dowódcy. Musi on bowiem rozważyć stosunek korzyści wojskowej do przewidywanych strat, jak również rzetelności wykonywanych rozkazów przez podległych mu walczących żołnierzy.

Istotnym problemem w zachowaniu równowagi pomiędzy koniecznością wojskową, humanitaryzmem i zachowaniem zgodnym z zasadą proporcjonalności, jest oczywiście charakter współczesnych konfliktów. O ile w konfliktach *stricto* międzynarodowych funkcjonujące uregulowania prawne dają dowódcom możliwość zachowania takiej rów-

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE

nowagi, o tyle w konfliktach o charakterze niemiędzynarodowym (konfliktach wewnętrznych) staje się to niewątpliwie trudniejsze. Zazwyczaj konflikty te mają mieszaną formę, tj. działań policyjno-militarnych. Dlatego państwa biorące udział w takich operacjach opracowują ROE (*rules of engagement*) – zasady użycia siły, które wraz z zastrzeżeniami krajowymi każdego uczestnika koalicji stanowią dla dowódców podstawę dokonywania prawidłowych wyborów co do stawianych zadań (np. podczas operacji sił wielonarodowych ISAF w Afganistanie).

ZAKOŃCZENIE

Zaprezentowane w artykule zasady Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Konfliktów Zbrojnych mają charakter fundamentalnych norm zwyczajowych i stanowią podstawę do interpretacji wszystkich innych reguł. Są one brane pod uwagę przy dokonywaniu oceny prawnej działań walczących stron w konfliktach zbrojnych.

Artykuł stanowi rozwinięcie wcześniejszej pracy autora: Z. Falkowski, *Podstawowe zasady międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych*, <https://www.wojsko-polskie.pl/u/dc/72/dc72a2de-b0be-48f1-a37b-8b6a-8c11ec8e/podstwymphkz.pdf> [dostęp: 25.11.2022 r.].

¹ *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, WCEO, Warszawa 2014, s. 23–24.

² Zob. M. Marcinko, *Normatywny paradygmat prowadzenia działań zbrojnych w niemiędzynarodowym konflikcie zbrojnym*, PRESSCOM, Wrocław 2019, s. 31.

³ Szerzej to zagadnienie zostało opisane w dokumencie „IV Raport z implementacji i upowszechniania międzynarodowego prawa humanitarnego w Rzeczypospolitej Polskiej w latach 2015–2018”, opracowanym przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

⁴ Znak czerwonego półksiężyca był używany przez Imperium Otomańskie podczas wojny rosyjsko-tureckiej w latach 1876–1878. Jego oficjalne uznanie nastąpiło w Konwencji genewskiej z 1929 r.

⁵ Nowy, neutralny, niekojarzący się z chrześcijaństwem, ani z islamem, ani z judaizmem, ani z żadną inną religią znak ochrony humanitarnej, unormowany w prawie międzynarodowym.

⁶ Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90), art. 38. Źródła prawa stosowane przez MTS przy orzekaniu

1. Trybunał, którego zadaniem jest orzekać na podstawie prawa międzynarodowego w sporach, które będą mu przekazane, będzie stosował:

- konwencje międzynarodowe, bądź ogólne, bądź specjalne, ustalające reguły, wyraźnie uznane przez państwa spór wiodące;
- zwyczaj międzynarodowy, jako dowód istnienia powszechnej praktyki, przyjętej jako prawo;
- zasady ogólne prawa, uznane przez narody cywilizowane;
- z zastrzeżeniem postanowień art. 59, wyroki sądowe tudzież zdania najznakomitszych znawców prawa publicznego różnych narodów, jako środek pomocniczy do stwierdzania przepisów prawnych.

⁷ M. Marcinko, *Cele wojskowe a obiekty cywilne oraz dobra i obiekty poddane szczególnej ochronie*, w: *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, s. 210.

⁸ Konwencja o traktowaniu jeńców wojennych (III Konwencja genewska), Genewa, 12 sierpnia 1949 r.

⁹ P. Łubiński, *Status kombatanta, ochrona i uprawnienia jeńców wojennych i innych osób zatrzymanych*, w: *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, s. 187.

¹⁰ Zob. M. Marcinko, *Cele wojskowe a obiekty cywilne oraz dobra i obiekty poddane szczególnej ochronie*, w: *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, s. 131–141.

¹¹ Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I).

¹² Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK) opracował w 1956 r. projekt dokumentu, gdzie zostały wymienione obiekty, które z uwagi na swoją istotę można zakwalifikować jako cele militarne (wojskowe).

¹³ Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, art. 48 PD I.

¹⁴ MKZ – międzynarodowe konflikty zbrojne; NMKZ – niemiędzynarodowe konflikty zbrojne.

¹⁵ J.M. Henckaerts, *Studium poświęcone zwyczajowemu międzynarodowemu prawu humanitarne: wkład w zrozumienie i poszanowanie zasad prawa dotyczących konfliktu zbrojnego*, PCK, Warszawa 2006, s. 30–31.

¹⁶ Klauzula Martensa (ang. *Martens Clause*) pochodzi od nazwiska delegata rosyjskiego Fiodora Martensa, który zaproponował jej tekst.

¹⁷ Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej (Dz. U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161), Konwencja haska IV (1907).

¹⁸ Protokół Dodatkowy I do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, sporządzony w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. z 1992 r. Nr 41, poz. 175).

¹⁹ Zob. *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, s. 65.

²⁰ Tamże, s. 76.

²¹ Tamże, s. 79.

²² Tamże, s. 81.

²³ We wcześniejszych przepisach Konwencji haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (Haga, 1954 r.) decyzję taką mógł podjąć co najmniej dowódca dywizji lub wyższego szczebla.

²⁴ M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, DW i PO, Warszawa 2003, s. 177.

²⁵ Zob. G. Solis, *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 274.

²⁶ Zob. *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, red. Z. Falkowski, M. Marcinko, s. 85.

²⁷ Tamże, s. 88.

Summary

Basic principles of International Humanitarian Law (IHL)

The Russian invasion of Ukraine – an independent state adjacent to Poland – has made our citizens aware that every war is the evil which brings death, massive and senseless destruction, escape of civilians from the areas of military actions as well as repeated violence in applying means of warfare. The darkest facts about the ongoing conflict are war crimes committed by Russian soldiers both against military staff of Ukraine and civilians. The information on the law of war, or rather examples of breaking this law by the Russian side, started to appear in daily television reports, on the Internet and in other media.

The present article concerns international humanitarian law, which is a branch of international law, composed of international treaty or customary rules which are especially intended to resolve matters of humanitarian concerns arising directly from armed conflicts. It is also worth remembering that the law, if correctly applied, is there to help you as well as the victims of armed conflicts.

Tłumaczenie: Autor